

YUNUS EMRE, FUZULÎ, ŞEYH GÂLİB VE LEZİZÎ DER Kİ: YETMİŞ İKİ MİLLETİN MAKSUDU BİRDİR

Dursun Ali Tökel

■ Bu âlemde “yetmiş iki millet” sabah akşam neyin peşindedir? Nedir bütün dillerde; şiirleri, türküleri, şarkıları, yalvarıp yakarmaları, gizli ayan tazarruları, sabah akşam ağlayıp sızlanmaları görkemli niyazlarla çepeçevre kuşatan? Bütün dillerin metinleri bir bir incelenseydi, insanoğlu acaba *en çok kelimeyi* onu tepeden tırnağa kuşatan *hangi meramı* için sarf etmişti, sarf ediyordu?

Bu soruya en kestirmeden bir cevap vermek istesek, herhâlde insanların kelimelerin büyük çoğunluğunu “istekleri”, “arzuları”, “beklentileri”, “sevdiği şeyleri elde etmek” için sarf ettiğini söyleyebiliriz. Buna kısaca “aşkı için” diyebiliriz.

Bu, bazılarımıza abartı olarak gelebilir. Diyebilir ki bazıları:

-Ne yani, benim en çok sarf ettiğim kelime nasıl aşkım için olabilir ki? Zira ben âşık değilim ve aşkım da yok!

Bunu diyen haklı mıdır? Hakikaten aşksız insan var mıdır, olabilir mi? Olamaz. Yunus Emre'ye göre konuşalım: Herkes âşiktir ve ilanihaye o aşkına kavuşmak için diller dökmektedir.

Hiçbirimiz sevdiğimiz şeyleri hafife, basite almayalım. Yunus Emre, aşkı “insanların sevdikleri şeyler karşısındaki tavrı” olarak görmüş ve bize bunun nasıl ciddi bir iş olduğunu anlatmış.

Buna göre, *yeryüzünde bir tek bile “aşksız” insan yoktur. Herkesin bir nesneye sevgisi vardır ve bu sevgi de onun aşkıdır. Bu âlemde binlerce sevgi nesnesi vardır ve herkes kendi meşrebine göre sevdiği şeyi bulur ve onu aşkı ittihaz edinir. Fakat bu binlerce sevgi iki temel başlıkta toplanır: Biri rahmanî sevgiler diğeri ise şeytanî sevgiler. Bu durumda kişiöğlü çok dikkat etmelidir; zira insanların kazandıkları sevaplar da günahlar da sevdikleri şeylerden, onlarla olan münasebetinden gelir:*

*Aşksuz âdem dünyede bellü bilün yok durur
Her biri bir nesneye sevgüsü var âşıkdur*

*Çalab'un dünyâsında yüz bin dürlü sevgü var
Kabûl it kendözüne gör kangısı lâyıkdur*

*Biri Rahmâni'r-rahîm biri Şeytâni'r-racîm
Anun yazugı müzdi sevgüsne ta'allukdur¹*

Demek ki neymiş, hepimiz aslında en çok kelimeyi “sevdiğimiz şeyler için” harcıyor muyuz. Neymiş bu sevdiğimiz şeyler? İşte onu da herkes kendisi bilir zira herkesin muhakkak bir “nesne”ye karşı sevgisi vardır ve ona ulaşmaya, ulaşınca da onu elde etmeye, elde edince de bir daha bırakmamaya çalışıyordur.

Kelimelerimiz Sayılı Olsaydı?

Peki, birkaç soru daha soralım: Size, şu dünyada sarf edeceğiniz artık *bin kelimeniz* kaldığını, onları da söyledikten sonra öleceğinizi söyleseler ne yapardınız? Konuşmaya devam eder miydiniz? Ağzınızı sıkı sıkı bağlayıp susar mıydınız? O, son bin kelimenizi altın terazisinde tartar gibi bin düşünüp, bin ölçüp öyle mi söylerdiniz? Hani kelimeyi seçersem meramımı tam ifade etmiş olurum diye kılı kırk, hatta kırk bin mi yararlıdır?

İşte bunu birisi kafasına takmış ve bu durumda ne olacağını merak etmiş ki böyle bir film çekmiş. Filmdeki şahıs üstelik de dakikada yüzlerce kelime konuşan, susmayan, susturulamayan öyle çenebaz bir adam ki sormayın gitsin! İşte bu adama, artık susması için müthiş bir ceza veriliyor. Artık hayatının geri kalanında konuşacağı toplam bin kelimesi kalmıştır, bininci kelime de söyledikten sonra adam ölecektir. Sonunda ne mi oluyor? Onu da izlemek lazım.²

Kültür ve medeniyetimizde söze ne kadar çok değer verdiğimizizi izaha hacet yok. İnsan sözün ne kadar kıymetli ve tabii ki ne kadar da veballi bir şey olduğunu bilseydi, eminim konuşma esnasında kelime sarf ederken parasını harcıyormuşçasına cimri mi cimri davranırdı. Bir insan, eyleminin sonunda bir hesaba çekilmeyeceğini düşünüyorsa o eyleminde fütursuzca özgür ve keyfî davranır. Fakat “Her eylemin bir hesap ve sorgusu vardır.” hakikati hesaba katılırsa insan keyfîliğini birden terk eder ve o anda ince hesaplar peşine düşer.

Söz söylemenin, kelime sarf etmenin böyle bir vebali var mı? Elbette var. Eski kitaplarımızda “Dilin Afetleri” başlıklı müstakil bölümlerde, fütursuzca konuşmanın insanın başına “bülbulün çektiği dili belası” meseline olduğu gibi ne belalar açtığını sayfalarca yazarlardı. O kısımları okuyan biri eminim konuşurken çok daha titiz ve seçkin davranacaktır.

¹ Yunus Emre Divanı, (Haz.: Mustafa Tatcı), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 100.

² Filmin adı, *A Thousand Words* (Kelimeler Yetmez). Filmde susmanın nasıl etkileyici bir terbiye yöntemi, konuşmanın aslında ne büyük bir ilahi vergi ve nimet olduğunu, her bir kelimenin de aslında bir mücevher değerinde kabul edilmesini gerektiğini görüyorsunuz.

Sizce konuşmamızı çok daha dikkatli ve kılı kırk yararcasına ölçülü yapmamıza vesile olacak en şiddetli uyarı ne olabilir? Yani o uyarıyı aldığımızda artık konuşurken sanki yumurta üzerinde yürüyörmüşçasına dikkatli olmak zorunda kalacaksınız.

Sizin bu soruya cevabınızın ne olduğunu bilemeyeceğim. Ama böylesi şiddetli mi şiddetli bir uyarıya muhatap olan ve ondan sonra konuşması da hayatı da tamamen değişen bir kadının hikâyesinden bahsetmek istiyorum. Bakalım, bir uyarı ne kadar hayati değişim ve dönüşümlere sebep oluyormuş, bakalım konuşmak nasıl da öyle sıradan bir eylem biçimi olmayacak kadar insan ve insanın sonu için önemliymiş.

Sadece Ayetlerle Konuşan Kadın

Tebe-i Tâbiîn neslinden Abdullah ibn Mübarek bir gün çölde bir kadına rastlar. Kadının hac dönüşü kervanı kaçırdığı için kaybolduğunu anlar ve ona yardım etmek ister. Kim olduğunu ve nereye gittiğini sorar. Kadın da ona bir ayet okuyarak karşılık verir. Ayetten kadının Kudüs'e gideceğini anlayan Abdullah b. Mübarek, onu devesine bindirerek götürebileceğini söyler. Kadınlı uzun bir yolculuk yaparlar, aralarında pek çok konuşmalar geçer. Fakat işin garibi kadın bütün sorulara ayetlerle karşılık vermektedir. Daha da tuhafı okuduğu ayetler kadının bütün meramını anlatmaktadır. Abdullah b. Mübarek şaşırır kalır. Bir müddet sonra ileride bir kervana yetişirler. Bu, kadının kaçırdığı kervandır. Kadına kervanda kimsesi olup olmadığını sorar. Kadın "Allah İbrahim'i dost edindi; Allah Musa ile konuştu; Ey Yahya, Kitab'ı kuvvetle tutun!" (Nisâ: 125, 164; Meryem: 12) ayetlerini okur.

Abdullah b. Mübarek, "Okuduğu ayetlerden anladığım kadarıyla bunlar oğullarımın isimleriydi." der ve:

"Ey İbrahim, ey Musa, ey İsa!" diye kafilere seslenir. Biraz sonra üç tane delikanlı gelir ve annelerini gördükleri için fevkalade sevinirler. Kadın, çocuklarına biraz para verir ve yine bir ayet okuyarak yiyecek bir şeyler satın almalarını ve misafirlerine yedirmelerini söyler. Biraz sonra sofralar hazırlanır ve misafir davet edilir. Abdullah b. Mübarek çocuklara der ki: "Annenizin bu durumunu bana söylemezseniz bu yemekten yemem." O zaman çocuklar şöyle derler: "Annemiz, ağzından Allah'ın gazabına duçar olacak yanlışı bir söz çıkar korkusuyla 40 yıldır sadece Kur'an ayetleriyle konuşur."

Şüphesiz ki bu kadını bu kadar titizlendiren şey şu ayeti iyi bilmesi idi: "Sağında ve solunda, onunla oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zaptederler." (Kâf Suresi:17-18)

Eğer bu yazıyı okuyorsanız işte şimdi siz de bu uyarıyı duydunuz: Buyurun bakalım, bu kadın gibi davranabilir misiniz? Hadi onu geçtik, acaba bu ayeti duyduktan sonra konuşmalarınıza daha da dikkat eder misiniz? Düşünsenize, ağzımızdan çıkan her kelime kaydediliyor ve bundan sorguya çekileceğiz!

Müthiş bir uyarı! Ama eminim kahir ekseriyetimiz yine bildiğimizi okuyacak ve sanki bu ayetteki ikazı hiç duymamış gibi ileri geri konuşmaya devam edeceğiz.

Sözü Neye Harcayalım ki Yazık Olmasın?

Bu soruyla karşılaştığınızı düşünün cevabınız ne olurdu? İnsan söylemiş olduğu sözlerden hesaba çekileceğine göre çok daha dikkatli konuşması gerekiyorsa, hangilerini sarf edersek o söze yazık olmamış olacak? Eminim bu soruya çok farklı cevaplar verilecektir. Bendeniz bu soruya Şeyh Gâlib'in cevabını kaydedeceğim:

*“Hiç aşkdan özge şey revâ mı
Sarf etmege gevher-i kelâmı
Dersen ki hezâr olundı tekrâr
Sahbâ-yi bekâdan olma bîzâr
Âlem heme derd-i aşk u ülfet
Bâkî keder ü elem nuhuset”³*

Şeyh Gâlib, sözü bir “cevher” olarak kutsamış. İnsan bir mücevheri hiç değersiz bir şeyi elde etmek için harcar mı? Burada aklıma meşhur bir masal geldi: Bir horoz çöplükte eşinirken iri bir inci tanesi bulmuş. Hemen koşmuş bir kuyumcuya ve o eşsiz inci tanesini bir avuç buğdayla değilmiş. Şimdi bu masalı okuyunca horoza kızıyoruz ve diyoruz ki: Ne aptalca bir hareket! Hiç onca değerli bir inci bir avuç buğday için verilir mi? Peki, bu horoz benzeri insanlar az mı bu dünyada?

Şeyh Gâlib, sözü bir mücevher olarak görüyor dedik. Peki bir mücevher olan söz ne için sarf edilirse hakiki değerini bulmuş olur? Ona göre *sözü aşkın dışındadır bir şey için harcamış olursak söze yazık etmiş oluruz*. Bir söz aşk için söylenmişse işte o zaman gerçek değerini bulmuştur. Söz, aşkın dışında her ne için sarf edilmişse o söze yazık olmuştur. Buradaki sözün alelade bir söz değil de “şiir” anlamında kullanıldığı hatırlatılmak istenebilir, evet öyledir. Böyle olması, şiir dışında sarf edilecek sözlerin değersiz şeyler için de harcanacağını anlamına gelmez elbette. Hz. Peygamberin şu ürpertici uyarısı ağızdan çıkacak her söz içindir: *“Allah’a ve âhiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sussun!”⁴*

Birileri çıkıp *“Binlerce kez tekrarlayıp duruyorsunuz, bu aşk sözünü, bıktık artık”* diyerek itiraz edecek olursa Şeyh Gâlib'in ona da çok etkileyici bir cevabı var: *“Kardeş, içimi sana ebediyeti bahşedecek olan bu eşsiz âb-ı hayattan ne diye şikâyetçisin?”* demek ki beyitte *sahbâ-yi bekâ* olarak verilen *ebediyet şarâbı* “âb-ı hayât” işlevini ifa etmektedir ki bu da aşktır. Şeyh Gâlib'e göre, *“sözün kendisinden*

³ Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, (Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006, s. 15-16.

⁴ <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=4&SAYFA=337>, Erişim Tarihi: 19.04.2023.

başkasına sarf edilmesinin yazık olacağı aşk, aslında âb-ı hayatın tâ kendisidir. İnsan hiç abı hayatı içmekten şikâyetçi olabilir mi?"

Şeyh Gâlib'den aldığımız yukarıdaki beyitlerin üçüncüsü aslında bir nevi onun manifestosudur. *Bu âlem baştan aşağı aşk ve ülfet derdiyle doludur, geri kalanı ise keder, elem ve uğursuzluktan ibarettir.*

İşte bu önemli. Şeyh Gâlib de Yunus Emre ile aynı fikirdedir çünkü aynı medeniyetin birer fertleridir onlar. Bu âlemde aslında aşk dışında bir şey yoktur, olan da safi dert ve elemden ibarettir. Bunu Fuzûlî de bir beytinde çok veciz bir suretle dile getirmişti: *Ben aşk derdinin hastasıyım, zannetmeyin ki bundan şikâyetim var, amacım bir an evvel bu âlemi terk etmektir zira bu nâhoş âlemde durdukça zahmetimiz artıyor.*

*Marîz-i derd-i aşkım terk-i âlemdir murâdım kim
Bu nâhos mülkde eğlendiğimce zahmetim artar⁵*

Güzeldir Âlemde Maksûd Olunan

Şeyh Gâlib, Yunus Emre, Fuzulî hep aynı hakikati dillendirmekte hemdert olmuşlar. Şimdi bunlara bir de Lezîzî adlı bir şairimizi katıyoruz ve ona kulak veriyoruz.

Lezîzî'nin *Âşıklar Destanı* adlı bir destanına rastladım ve bunu okuyunca tıpkı o büyük kervandaki ulu şairler gibi onun da aynı ölümsüz hakikati dile getirdiğini gördüm. Lezîzî adeta bir *saha araştırması* yapar gibi, herkesin farklı dillerde aşkını nasıl dile getirdiğini, sonraki nesiller bunu okusun diye dörtlükler hâlinde kaydetmiş.

O da diğer şairlerimiz gibi insanların *yetmiş iki dilde âşık olayım* diye dolaşım durduğunu ve herkesin kendi dili ile aynı nakaratı tekrarladığı hatırlatıyor bize:

ÂŞIKLAR DESTANI

*Size bir güzelin vafsin edeyim
Gör neler yaratmış Bari Teala
Anın evsafını beyan edeyim
Sefalar kazana bezm-i ahibba*

*Maildir hüsnüna bir peri her bar
Ne zaman eylese azm-i çemenzâr
Düşer ardına âşıklar hezâr
Cemâlin etmeğe seyr ü temaşa*

*Her seher vaktinde kurar bir divan
Eder âşıkları çâk u giribân
Salınıp tahtına çıktığı zaman
Arzı sunarlar misal-i deryâ*

⁵ Fuzulî Divanı, Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 165.

Bazılar vaslına nâil olam der
Vâde-i kavlinde sâdık olam der
Yetmiş iki millet âşık olam der
Her biri dilince eyliye rica

Siyah Arap der ki Bani naçari
Ben sana gizli sırrımı açari
Ya ben seni alur Şam'a kaçari
Ya seni öldürür ya lakumbana

Acem gelmiş der ki men sana kulam
Figân u zâr ile özüne pulam
Men senin bâbında ya nice gulâm
Tâ küni terehhum yek rûze merâ

Türk de gelmiş der ki ey perî suret
Bana gamzen ile etme işâret
Kopardın başıma tülü kıyâmet
Meded ussum gitti bir geç yamaca

Türkmen gelmiş der ki sana ereyim
Geyet ile yaktın benim yüreğim
İki inmek bir danacık vereyim
Şimdi bir öpücük verirsin bana

Rum da gelmiş der ki ben seni bildim
Hasret kılıcıyla bağrımı deldim
Kapın eşîğine yüzümü sürdüm
Elâdo matyamo anikso porta

Ermeni gelmiş der kati bakarsın
Âşık olanlara külli zararsın
Ben seni severim sen ne kaçarsın
Vart egur tam kovuş son pişman kal ya

Yahudi gelmiş der bana sana kulum
Alınmaz satılmaz geçmez bir pulum
Her zaman edersin nedir bu zulüm
Ender kuvunyozo cozo lâkoyza

Tatar der ki atım eşkin bolıptır
Sefer yollarında düşkün bolıptır
Kimseler binemez coşkun bolıptır
Kostaslım sini kil kiltirmin mina

Çingen der ki ben hu sudan içmezim
Olura olmaza sırrım açmazım
Çergeden geçerim senden geçmezim
Ya zomborloz kerroz ya herra merra

Şehri gelmiş der ki serv-i bülendim
Gönüller oğrusu şah levendim
Ey benim azizim canım efendim
Bir gece hâneye gelseniz n'ola
Lezîzî bendedir mevlûd okunan
Bu kadar bulundu mevcut olunan
Güzeldir âlemde maksûd olunan
Cümleyi bermurâd eyliye Mevlâ⁶

İşte bütün bu kıtalar boyunca görüyoruz milletler farklı, diller farklı, coğrafyalar farklı ama istek hep aynı: Herkesin maksudu bir güzele ermektir, herkes yetmiş iki dilde aşkı anlatmakta, aşkı fısıldamaktadır, kendi meşrebince aşkı istemektedir. Bütün dillerde herkes kendince bir aşkın peşindedir ve kelimeler de, Yunus'un dediği gibi herkesin *nesnesi olan bir aşkı* dillendirmeye sarf edilmektedir.

Görüldüğü gibi, bugün divan ve halk edebiyatı diye iki yapay kısma ayırdığımız şiirimiz aslında aynı vahdet pınarından beslenmekte ve bizleri de beslemekte idi. Burada aziz Yahya Kemal'i bir daha anmamız ve ona kulak vermemiz gerekiyor: "*Divan ve Halk Edebiyatı diye birbirinden farklı gösterdikleri iki çığır hakikatte aynı şeydir, çünkü aynı cemiyetin felsefesini, bedîini, hissiyatını ifade ederler ve aynı maddedirler.*"⁷ Bunları ayırmak bizi zenginleştirmiyor, aksine fakirleştiriyor, hayata daha sığ ve daha kısır bakmamıza sebep oluyor. Herkesin maksudu bir güzele ermekse eğer; bu ulu şairler sana soruyorlar: Sen söz cevherini aşkın dışında bir şey için kullanmakla onu yazık edenlerden misin değil misin ve senin bu âlemde maksudun olan güzelin kimdir?

⁶ Kemal Zeki Gençosman, *Türk Destanları*, Hürriyet Yay., İstanbul 1972, s. 351-353.

⁷ Yahya Kemal, *Edebîyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 2005, s. 260.